

професійного саморозвитку, який забезпечує не лише проходження процесів самопізнання, самооцінки, самовизначення та самовдосконалення, а й саморозуміння та самоприйняття власної неповторності. У результаті в цій особистісно-творчій діяльності минуле і теперішнє утворюють вектор майбутнього в індивідуальному баченні та визначають особистісні смисли, які детермінують конкретні етапи життєвого шляху особистості.

Водночас, результати проведеної лабораторією протягом 2011–2013 рр. науково-дослідної роботи свідчать про необхідність посилення професійно-практичної спрямованості змісту профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю і доцільність залучення до цього процесу якнайширшого кола освітніх і громадських установ. Прагнення сучасної загальноосвітньої школи зробити свого випускника професійно мобільним і конкурентоздатним на ринку праці потребує модернізації традиційного змісту, форм та методів професійної орієнтації учнівської молоді, упровадження сучасних педагогічних технологій активізації професійного самовизначення особистості, залучення до цього процесу щонайширшого кола зацікавлених осіб.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб. / Іван Дмитрович Бех. – К.: Академвидав, 2009. – 248 с.
2. Гуцан Л. А. Особливості професійного самовизначення учнівської молоді в умовах профільного навчання / Леся Андріївна Гуцан // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. – Вип. 15, кн. 1. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2011. – С. 354–359.
3. Мельник О. В. Проблеми професійної орієнтації учнівської молоді та перспективні напрями їх вирішення / Олександр Васильович Мельник // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. – Вип. 15, кн. 1. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2011. – С. 283–293.

*Т. Ф. Алексеєнко,
м. Київ*

СОЦІАЛЬНА ПОВЕДІНКА ОСОБИСТОСТІ І ГРУПИ: МОТИВИ, МОДЕЛІ, ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто сутність соціальної поведінки, основні мотиви, механізми і закономірності розвитку, її відображення в різних моделях, запропоновано до аналізу новий тип соціальної поведінки у середовищі сучасних підлітків і молоді - ризикованої.

Ключові слова: соціальна поведінка; мотиви, механізми, закономірності розвитку соціальної поведінки, ризикована поведінка.

Зовнішнім проявом міри духовності особистості, одним із вимірів соціальності є її поведінка як сукупність видимих вчинків і дій, що так чи інакше зачіпають інтереси інших людей, великих та малих соціальних груп та відображають рівень засвоєння нею соціальних норм, правил, принципів життєдіяльності в умовах взаємодії з оточуючим довкіллям. Сутність соціальної поведінки найбільшою мірою розкривається у контексті групової поведінки людини. Соціальна поведінка особистості репрезентується її

соціально-психологічним досвідом, соціально-ціннісними орієнтаціями та соціальними позиціями і ролями, які вона займає і виконує у соціумі, в першу чергу в групі свого членства. З цим пов'язана актуальність її осмислення на сутнісному та змістовному рівні, а також у контексті тих механізмів, які є її основними чинниками формування і практичного вираження в різних моделях. Саме такими є мета та завдання даної статті.

Теоретичний аналіз проблеми переконує в тому, що у вивченні соціальної поведінки, її мотивів і потреб вчені зверталися в різних контекстах, зокрема: їх генези і функціональної обумовленості (Л. Божович, М. Лисіна); ієрархії мотивів і мотивації (А. Леонтьєв); диспозиції потреб особистості та регуляції соціальної поведінки (В. Ядов); генези потреби "бути особистістю" (І. Бех, А. Петровський, В. Петровський); як способу вияву активності особистості (Л. Орбан-Лембрик), щодо структури мотивів соціальної поведінки (І. Алтуніна); розвитку мотиву і мотивації досягнення успіху, їх позитивного підкріплення (О. Кононко, Т. Фасолько, Х. Хекхаузен, Д. Маккелланд, Дж. Аткинсон, К. Левин), походження мотивації влади з комплексу неповноцінності (А. Адлер); ситуаційних детермінантів поведінки, раціонально обумовлених вчинків, поведінкових реакцій (Г. Олпорт); механізмів виникнення нових мотивів і мотивацій через оперантне наuczіння (Б. Скіннер), в різних видах відхилень (О. Пилипенко, В. Оржеховська, Т. Федорченко) та ін.

Однак, не зважаючи на високий інтерес до соціальної поведінки представників різних наук, у тому числі психології, соціології, соціальної психології, педагогіки тема залишається недостатньо вивченою і актуальною, оскільки соціальне життя та його прояви є надзвичайно динамічними і багатовимірними. І вже цим можна пояснити те, що наука про поведінку розвивалася на кількох принципових підходах, розроблених в межах теорій особистості, а саме:

- *зміщеної активності* – визначається інстинктами. Цей підхід закладено в психодинамічну теорію особистості З. Фрейда [6, с. 116–111];
- *механістичному* – визначається впливом оточуючого середовища і завжди є прогнозованою, її можна контролювати (положення теорії оперантного наuczіння Б. Ф. Скіннера) [6, с. 337–351];
- *ціннісного підкріплення* – на основі очікувань та ціннісного підкріплення, яке мінімізує покарання та максимізує заохочення у складних життєвих ситуаціях (положення теорії соціального наuczіння Дж. Роттера) [6, с. 415–417];
- *інтераkційного* – у контексті таких детермінант поведінки, як риси характеру особистості та ситуаційні перемінні її життя; у відповідності до уміння людини усвідомлювати власні здібності у вибудовуванні такої поведінки, яка найбільшою мірою відповідає поставленим цілям та наявній ситуації (Г. Олпорт, А. Бандура) [6, с. 300];
- *диспозиційний* – визначається базисною структурою рис характеру, яка впливає на поведінкові реакції і постійність поведінки людини навіть у часі і в змінених умовах життя. (Г. Олпорт) [6, с.271–303];
- *моделювання* – правила поведінки формуються під впливом побаченого і почутого, внаслідок спостереження за іншими. Основними компонентами такого

соціального наuczіння через спостереження є: увага, запам'ятовування, відтворення і закріплення дії на основі позитивного підкріплення та самопідкріплення і саморегуляції шляхом встановлення певної планки власних досягнень; на основі врахування попереднього досвіду успіхів та невдач, досвіду інших; під впливом вербальних переконувачів та на основі емоційних підйомів, внаслідок самоконтролю як спланованої взаємодії з найближчим оточенням. (А. Бандура) [6, с. 380–392; 405];

– *мотиваційно-потребнісний* – у контексті двох глобальних категорій мотивів: дефіцитарних – пов'язаних із задоволенням фізіологічних потреб і мотивами росту – метапотребами – пов'язаними з розширенням світогляду, набуттям нового соціального досвіду, з актуалізацією особистісного потенціалу і досягненнями. Схематично вони знайшли своє відображення в ієрархії потреб (А. Маслоу) [6, с. 487–501];

– *компенсаторний* – на основі комплексу неповноцінності людини внаслідок її фізичних обмежених можливостей, надмірної опіки, відчуття покинутості та певної соціальної ізольованості, або комплексу зверхності над іншими внаслідок перебільшення власних здібностей і постійного бажання визнання (психодинамічний напрям в теорії особистості – індивідуальна теорія особистості А. Адлера) [6, с. 168–171];

– *феноменологічний* підхід ґрунтується на визнанні феноменальності природи людини, яка на рівні поведінки може розкриватися в тому, що: різноманітні форми поведінки виявляються в умовах відсутності будь-яких обмежень; поведінка особистості, як і сама особистість, є унікальними у сприйнятті іншими і часто ґрунтуються на суб'єктивному досвіді. Її можна зрозуміти тільки на основі холистичності, а пояснити – з позиції “Я-концепції “Хто Я?” в категоріях позитивного і негативного образу себе (феноменологічна теорія особистості К. Роджерса [6, с. 529–551];

Підсумовуючи можна зазначити, що кожен із цих підходів розроблявся в межах різних теорій особистості і на прикладі різних цільових груп (клієнтів). Але, на наш погляд, у своїй сукупності вони можуть слугувати обґрунтуванню різних моделей соціальної поведінки особистості і групи. Прийняття такої сукупності є просто необхідним, оскільки соціальне середовище складається з різних типів суб'єктів, що обумовлює і множинність поведінкових реакцій, механізмів їх формування та детермінованість різними чинниками зовнішнього і внутрішнього життя. Всі названі підходи тією чи іншою мірою розкривають основні характеристики різних моделей поведінки, а в своїй сукупності пояснюють особливості її формування, прояву і сприйняття в оцінці інших та самооцінці. Ігнорування будь-якого із них обмежить уявлення про соціальну поведінку у її багатовекторності і багатовимірності.

Поведінка особистості тісно пов'язана з її актуальними соціальними потребами і значною мірою детермінується ієрархією її мотивів. До актуальних соціальних потреб, найперше, відносяться ті, що пов'язані з потребами перебування у групі (колективі) собі подібних (за віком, інтересами, переконаннями тощо), потребами спілкування та самореалізації у своїх потенціях, а до мотивів – ті, що пов'язані з особливостями сприйняття себе та

оточуючих, а також із взаєминами з іншими. Ієрархія мотивів формується відповідно до уявлень про ідеал, необхідне і під впливом різних соціальних ситуацій та соціокультурних умов того середовища, в якому особистість перебуває.

Численні відхилення у поведінці від прийнятих норм у більшості випадків свідчать про наявність конфлікту між суспільними та особистісними інтересами, а також спробу людини уникнути виконання певних зобов'язань, відповідальності, подолати свою невпевненість, компенсувати неувагу до себе та своїх потреб і проблем, захистити власну самість, перевірити свої можливості.

Мотивація соціальної поведінки також може бути представлена на основі певної типології. До основних мотивів соціальної поведінки можна віднести наступні:

– *мотив досягнення людини* (він реалізується в активних прагненнях до високих результатів своєї діяльності, професійної успішності, високого життєвого комфорту, духовного вдосконалення, певних переваг над іншими тощо). Його розвитку сприяє здатність особистості пов'язувати досягнуті результати з цілеспрямованими діями і затраченими зусиллями, інтелектуальний рівень;

– *мотив аффіліації* (розкривається на рівні встановлення, підтримки, збереження гарних людських стосунків з іншими, в першу чергу з референтної групи, усвідомлення їх цінності);

– *мотив влади* (формується, як правило, на основі комплексів неповноцінності чи завищеної самооцінки людини. Реалізується в різних видах поведінки, спрямованої на контроль над іншими людьми, їх залякування, примус, маніпулювання їхньою свідомістю, шантаж).

Осмислення визначених мотивів підштовхує до висновку, що в реальному житті вони практично не зустрічаються у чистому вигляді, хоча їх чітке домінування можна прослідкувати на прикладі окремих осіб та в окремих соціальних ситуаціях самоствердження. Здебільшого такі мотиви зустрічаються у комбінованому вигляді і ситуативно виходять на домінуючі позиції у системі мотивації соціальної поведінки особистості.

Очевидно, що передумови розвитку соціальної поведінки, її мотивації спостерігаються вже у ранньому дитинстві, коли діти в своїх оцінках різних фактів, ситуацій, ставлень ще залежні та орієнтовані на оцінки найближчих дорослих. Для цього періоду розвитку дитини у її поведінці характерне наслідування, яке підкріплюється оцінками з боку найближчого оточення. Значний вплив на розвиток соціальної поведінки дитини у цьому віці має потреба у спілкуванні, ступінь її прив'язаності до батьків, емоційна захищеність та контакт з іншими дітьми.

У дошкільному віці дитини вже достатньо чітко прослідковуються певні лінії соціальної поведінки. Їхньому оформленню значною мірою сприяють групові ігри, особливо сюжетні, соціально-рольові та на соціально-побутові теми, які стимулюють розвиток мотивів соціальної поведінки, і, насамперед, мотиви досягнень, аффіліації і просоціальної поведінки, яка розкривається на рівні бажань і фактів допомоги, співчуття та співпереживання, в альтруїзмі.

Значною мірою розвитку і закріпленню моделей соціальної поведінки сприяють постійні контакти з ровесниками, наявність серед них друзів.

У молодшому шкільному віці, внаслідок зміни ситуації соціального розвитку дитини у зв'язку з тим, що вона отримує новий статус (стає учнем), потрапляє в нове соціальне середовище (шкільне), розширює коло свого спілкування (з однокласниками), включається в інший режим роботи (навчальний процес), який поступово стає провідним видом діяльності, розширюється діапазон і поглиблюється зміст вимог, які до неї висуваються, спостерігається диференціація у свідомості дитини тих факторів, від яких залежить досягнення цілей, пов'язаних з мотивами соціальної поведінки, формування власних адекватних оцінок і самооцінок у цих досягненнях, акцентування уваги на міжособистісних взаєминах.

Молодші школярі завжди виявляють готовність прийти на допомогу тим, хто її потребує, але, як правило, ще не мають чітких соціальних мотивів: у цьому віці для них просто важливо не бути самотніми (саме тому вони з таким задоволенням включаються у виконання різних групових завдань, емоційно реагують на вдачі і невдачі всього класу, переживаючи їх як власні. Однак, мотив досягнення в різних видах діяльності, простежується як один із домінуючих. Очевидно, цим можна пояснити наявні у молодших школярів з цього приводу ревності, конкуренцію дітей, їхні переживання і страхи, які в крайніх вираженнях навіть спричиняють суїцидальну поведінку.

У підлітковому віці діти, як правило, диференційовано виокремлюють і дають оцінки різним видам соціальної поведінки. Однак, самі оцінки ще достатньо суб'єктивні, емоційно забарвлені. Безпосередній прояв соціальної поведінки не має чітких тенденцій, оскільки знаходиться у діапазоні крайніх оцінок доброго і поганого, а також детермінується потребами визнання, активного включення у колектив ровесників і, в зв'язку з цим, страхами бути знехтуваними. Готовність прийти на допомогу іншому, найчастіше, визначається не стільки потребою в цьому інших, скільки особистісним відношенням до конкретної людини, її сприйняттям як хорошої чи поганої.

На наш погляд, у площині такого суб'єктивного ставлення можна шукати і пояснення щодо проявів жорстокості підлітків у колективі ровесників чи по відношенню до інших, які викликають у них певні негативні емоції. Однак, якщо говорити про модель групової поведінки підлітків, то у фактах їх жорстокості (навіть до випадкових осіб) значну роль відіграє фактор "натовпу", коли всі діють солідарно, "як один", та фактор "групової, солідарної сили", який майже завжди гарантує переваги. Але у такому процесі самоствердження групи завжди є зачинщик, лідер. У мотивації соціальної поведінки підлітків домінують мотиви солідарності (в основі яких страх бути знехтуваними) та особистісних досягнень. Особисті досягнення також визначаються здебільшого потребами виділитись, похизуватись, продемонструвати свою силу впливу на інших.

У старшому шкільному віці діти, як правило, усвідомлюють і об'єктивно оцінюють можливі вигоди і втрати у контексті різних моделей соціальної поведінки. Можуть достатньо точно оцінювати і співставляти між собою цілі тієї чи іншої поведінки, засоби їх досягнення, їх доступність та правомірність, а також

прогнозувати можливий її соціальний результат. Вони значно більшою мірою цікавляться сутністю різних соціальних мотивів, аналізом мотивів власної поведінки і схильні до того, щоб аналізувати соціальні вчинки інших людей. У такому аналізі їх особливо цікавить моральний аспект поведінки і моральна оцінка відповідних вчинків. Це значною мірою позначається і на прийнятті ними рішення про те, допомагати чи не допомагати іншому, адже в його основу покладається оцінка не тільки того, чи справді така допомога необхідна, чому саме він має допомагати, але й які наслідки може мати така допомога для кожної із сторін, що подумає з цього приводу його оточення. Готовність прийти на допомогу іншому і її надання у цьому віці дитини виявляються вже на основі оцінки об'єктивної необхідності такої допомоги. У соціальній поведінці старшокласників вже достатньо чітко проглядається планування міжособистісних контактів, встановлення гарних взаємин з тими чи іншими людьми. Мотивація соціальної поведінки старшокласників орієнтована на соціальну успішність і формується на основі усвідомлення соціальних очікувань, власних можливостей і соціальних домагань. Тобто, корелюється з актуальними потребами у розвитку і самореалізації особистості даного віку, її соціального становлення.

Отже, соціальна поведінка особистості формується на основі її соціальної мотивації, зокрема, соціальних потреб щодо приналежності до соціальної групи (чи груп), потребами спілкування, потребами повноцінної самореалізації і потребами соціального визнання. Домінуючим мотивом соціальної поведінки особистості можна вважати мотив соціальних досягнень, який на кожному з етапів її соціального розвитку наповнюється конкретним змістом, відповідно до актуальних потреб розвитку і самореалізації, індивідуальних можливостей і здібностей.

Прослідковується певна закономірність у формуванні соціальної поведінки особистості на кожному етапі її розвитку, яка відображає: схожість механізмів її формування, певну наступність, постійне збагачення змісту і форм по мірі виникнення нових потреб, накопичення соціального досвіду на особистісному рівні, його адекватної оцінки та врахування, а також обумовленість соціальними нормами і правилами, індивідуальними можливостями і здібностями, соціальними очікуваннями референтної групи та власними амбіціям (соціальними домаганнями).

Однак, у найбільш загальному вираженні, соціальну поведінку можна класифікувати тільки за ознакою соціальної спрямованості. На цій підставі загальноприйнято виокремлювати просоціальну (як соціально позитивну), девіантну і асоціальну – агресивну (делінквентну, кримінальну) моделі поведінки. Однак, в останні роки актуалізується проблема ризикованої поведінки – небезпечної поведінки, яка містить ризики для здоров'я чи особистісного розвитку носія такої поведінки, а також його оточення. Її не завжди можна ототожнювати з девіантною поведінкою, яка виходить за межі норм, – це швидше, необдумані та нерозсудливі вчинки.

Ризикова поведінка інтенсивно розвивається і виявляється у середовищі підлітків та молодіжної субкультури. Вона також багатовекторна, пов'язана з ранніми і нерозбірливими статевими стосунками, вагітністю неповнолітніх, ризиками захворювання ВІЛ/СНІДОМ, потраплянням в тенета порноіндустрії,

різних релігійних сект, з торгівлею людьми, іншими видами віктимізації тощо. Зазначу, що в лабораторії соціальної педагогіки виконані і вже захищені дисертаційні дослідження з проблеми профілактики торгівлі дітьми (Л. Ковальчук) і профілактики ВІЛ/СНІДУ у неповнолітніх засуджених (Т. Журавель).

Однак необхідно привернути увагу до таких видів ризикованої поведінки, які ще не стали предметом спеціального обговорення. Зокрема, до наступних категорій осіб та груп з ризикованою поведінкою, якими є:

– *дігери* – екстримали, які здійснюють походи без будь-яких страхувань в каналізаційних колекторах, ходять по тросах вантових мостів, стрілах висотних кранів;

– *зацепери* – чіпляються до вагонів електропоїздів у метрополітені, катаються на дахах електропоїздів, де напруга 27 000 V;

– *сталкери* – мандрують у непрохідних хащах в зоні радіаційного зараження внаслідок аварії на Чорнобильській атомній електростанції та у відселених під час евакуації селищах і містах, в тому числі м. Прип'ять. Проникають на інші покинуті промислові об'єкти, де конструкції знаходяться в аварійному стані.

Ризик для них полягає в тому, що вони, по суті, йдуть шляхом смерті, ризикують власним здоров'ям і життям. Ризик для інших – у тому, що свої відео про це викладають у мережі Інтернет, і їхні “геройства” намагаються повторити непідготовлені діти, які травмуються і гинуть.

Ще кілька прикладів, з ігрової індустрії, зокрема про *паркур ігри*. *Паркур* має кілька видів: білдерінг – лазання по стінах висотних будівель, скелях, деревах; дроп – стрибки з висоти; спрін – стрибки через перешкоди, не торкаючись їх (машини, кущі, стіни); акураси – стрибки на поручні, парапети тощо. Тих, хто займається паркурком – переміщенням і подоланням перешкод тільки завдяки мистецтву володіння своїм тілом – називають трайсерами. Це не вид спорту, а філософія свободи, комплекс екстримальних видів, так би мовити, економного фітнесу. У паркурі завжди є можливість вразити перехожих. Поряд з позитивним, що дає паркур (вольовий, фізичний розвиток), він є дуже травматичним видом спортивних розваг.

У кожному з подібних екстримальних видів захоплень, очевидно, приваблює філософія свободи, самостійності, новизна побаченого, відчуттів і переживань, можливість зробити вчинок, яким би захоплювались інші. Зважаючи на те, що таким екстримом захоплюються підлітки чи особи юнацького віку, це, насамперед, боротьба за “значимість”. Спосіб довести (доказати), що вони вміють робити щось таке, чого не вміють інші. Досить часто передумовами розвитку таких ризикованих захоплень є специфічні взаємини батьків і дітей, або таке сімейне виховання, яке вибудовується на системі різних заборон, особливо того, що супроводжується яскравими емоційними враженнями (все “не можна”). Вирвавшись із сімейного середовища, діти шукають таких сильних емоцій і отримують їх в екстримі.

Відносини “свободи – залежності” також завжди супроводжують взаємодію групи та особистості у контексті проблеми *мобінгу та булінгу*, яка пов'язана з вчиненням тиску і насилля над іншими – це яскраво виявляється в актах насилля у шкільному середовищі, у неформальних групах ровесників. На наш погляд, ризикована поведінка підлітків і молоді потребує спеціального дослідження.

Список використаної літератури

1. Алексеєнко Т. Ф. Мотивація соціальної поведінки та механізми її формування / Т. Ф. Алексеєнко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць ; редкол.: І. Д. Бех, В. М. Оржеховська, В. В. Вербицький та ін. – Кам'янець-Подільський : Видавець Зволейко Д. Г., 2010. – Вип. 14, кн. 1. – С. 12–21.
2. Алтунина И. Р. Структура и развитие мотивов социального поведения : учеб. пособие / И. Р. Алтунина. – М. : Изд-во Московского психолого-социального института, 2006. – 112 с.
3. Вебер М. Избранные произведения (пер. с нем.) / [Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; предисл. П. П. Гайденко]. – М., 1990. – С. 602–643.
4. Лацова Л. А. Социологическая теория девиантного поведения / Л. А. Лацова, М. Ф. Шурупова // Социально-политический журнал. – 1993. – № 4.
5. Фролов С. С. Социология : учебник [для высших учебных заведений] / С. С. Фролов. – М. : Наука, 2000 – 256 с.
6. Хьелл Л. Теория личности. Основные положения, исследования и применение / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб : Издательство “Питер”, 2000. – 608 с.

*І. А. Абашина,
м. Донецьк*

СУЧАСНЕ ВИХОВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

У статті розглянуто основні проблеми в сучасному вихованні та шляхи їх вирішення, може бути застосована керівниками загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів.

Ключові слова: виховання, навчання, освітній процес, сучасний зміст виховання, технологія виховання

У сучасному українському суспільстві немає державного, політичного, громадського діяча, вченого, політолога, робітника чи селянина, який не висловився б з приводу виховання й поведінки дітей і молоді, її ставлення до праці, культури, освіти, духовності тощо. І це не дивно. Адже молоде покоління громадян України переймає той спадок, який передають йому сім'я, суспільство, і є таким, яким його виховала сім'я, суспільство, держава засобами своєї політики, ідеології, соціально-виховних інститутів освіти, культури тощо.

Увага держави, її політики до виховання молодих поколінь широко відображена у сформульованих статтях і положеннях Конституції України, Законах України “Про освіту”, “Про середню школу”, “Про дошкільну освіту”, “Про позашкільну освіту”, “Про сім'ю і шлюб”, “Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті”, у багатьох державних документах, концепціях, програмах з організації навчання і виховання дітей та молоді.

Значна увага приділяється цій проблемі і в багатьох дослідженнях з педагогіки та психології. У педагогічній науці знайшли своє відображення, теоретичне і практичне розв'язання питання дидактики, методики управління та інноваційні технології навчання. Помітні зусилля і в дослідженнях психологічної науки, зокрема щодо розвитку особистості, забезпечення психологічного супроводу у навчанні і вихованні дітей та молоді.

Сучасна ситуація у світі висуває нові вимоги до навчальних закладів. Виникла нагальна потреба реформування існуючих раніше форм і методів у якісно нову систему освіти та виховання дітей, яка вимагає від педагогів нових, нетрадиційних